אמר רבי ירמיה בן אלעזר נתקללה בבל נתקללו שכניה נתקללה שומרון נתברכו שכניה נתקללה בבל נתקללו שכניה דכתיב [1]ושמתיה למורש קפוד ואגמי מים נתקללה שומרון נתברכו שכניה דכתיב [2]ושמתי שומרון לעי השדה למטעי כרם וגו' ואמר רב המנונא הרואה אוכלוסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים אוכלוסי עובדי כוכבים אומר [3]בושה אמכם וגו' ת"ר הרואה אוכלוסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים שאין דעתם דומה זה לזה ואין פרצופיהן דומים זה לזה בן זומא ראה אוכלוסא על גב מעלה בהר הבית אמר ברוך חכם הרזים וברוך שברא כל אלו לשמשני הוא היה אומר כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול חרש וזרע וקצר ועמר ודש וזרה וברר וטחן והרקיד ולש ואפה ואח"כ אכל ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנין לפני וכמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא בגד ללבוש גזז ולבן ונפץ וטוה וארג ואחר כך מצא בגד ללבוש ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנים לפני כל אומות שוקדות ובאות לפתח ביתי ואני משכים ומוצא כל אלו לפני הוא היה אומר אורח טוב מהו אומר כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי כמה בשר הביא לפני כמה יין הביא לפני כמה גלוסקאות הביא לפני וכל מה שטרח לא טרח אלא בשבילי אבל אורח רע מהו אומר מה טורח טרח בעל הבית זה פת אחת אכלתי חתיכה אחת אכלתי כוס אחד שתיתי כל טורח שטרח בעל הבית זה לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו על אורח טוב מהו אומר [4]זכור כי תשגיא פעלו אשר שוררו אנשים על אורח רע כתיב [5]לכן יראוהו אנשים וגו' [6]והאיש בימי שאול זקן בא באנשים אמר רבא ואיתימא רב זביד ואיתימא רב אושעיא זה ישי אבי דוד שיצא באוכלוסא ונכנס באוכלוסא ודרש באוכלוסא אמר עולא נקיטינן אין אוכלוסא בבבל תנא אין אוכלוסא פחותה משששים רבוא ת"ר הרואה חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו חכמי עובדי כוכבים אומר ברוך שנתן מחכמתו [א] לבריותיו הרואה מלכי ישראל אומר ברוך שחלק מכבודו ליראיו מלכי עובדי כוכבים אומר ברוך שנתן מכבודו [ב] לבריותיו א"ר יוחנן לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפי' לקראת מלכי עובדי כוכבים שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עובדי כוכבים רב ששת סגי נהור הוה הוו קאזלי כולי עלמא לקבולי אפי מלכא וקם אזל בהדייהו רב ששת אשכחיה ההוא צדוקי אמר ליה חצבי לנהרא כגני לייא אמר ליה תא חזי דידענא טפי מינך חלף גונדא קמייתא כי קא אוושא אמר ליה ההוא צדוקי אתא מלכא אמר ליה רב ששת לא קאתי חלף גונדא תניינא כי קא אוושא אמר ליה ההוא צדוקי השתא קא אתי מלכא אמר ליה רב ששת לא קא אתי מלכא חליף תליתאי כי קא שתקא אמר ליה רב ששת ודאי השתא אתי מלכא אמר ליה ההוא צדוקי מנא לך הא אמר ליה דמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא דכתיב [7]צא ועמדת בהר לפני ה' והנה ה' עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' לא ברוח ה' ואחר הרוח רעש לא ברעש ה' ואחר הרעש אש לא באש ה' ואחר האש קול דממה דקה כי אתא מלכא פתח רב ששת וקא מברך ליה אמר ליה ההוא צדוקי למאן דלא חזית ליה קא מברכת ומאי הוי עליה דההוא צדוקי איכא דאמרי חברוהי כחלינהו לעיניה ואיכא דאמרי רב ששת נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות ר' שילא נגדיה לההוא גברא דבעל מצרית אזל אכל ביה קורצי בי מלכא אמר איכא חד גברא ביהודאי דקא דיין דינא בלא הרמנא דמלכא שדר עליה פריסתקא כי אתא אמרי ליה מה טעמא נגדתיה להאי אמר להו דבא על חמרתא אמרי ליה אית לך סהדי אמר להו אין אתא אליהו אדמי ליה כאיניש ואסהיד אמרי ליה אי הכי בר קטלא הוא אמר להו אנן מיומא דגלינן מארעין לית לן רשותא למקטל אתון מאי דבעיתון עבידו ביה עד דמעייני ביה בדינא פתח ר' שילא ואמר [8]לך ה' הגדולה והגבורה וגו' אמרי ליה מאי קאמרת אמר להו הכי קאמינא בריך רחמנא דיהיב מלכותא בארעא כעין מלכותא דרקיעא ויהב לכו שולטנא ורחמי דינא אמרו חביבא עליה יקרא דמלכותא כולי האי יהבי ליה קולפא אמרו ליה דון דינא כי הוה נפיק אמר ליה ההוא גברא עביד רחמנא ניסא לשקרי הכי אמר ליה רשע לאו חמרי איקרו דכתיב [9]אשר בשר חמורים בשרם חזייה דקאזיל למימרא להו דקרינהו חמרי אמר האי רודף הוא והתורה אמרה אם בא להרגך השכם להרגו מחייה בקולפא וקטליה אמר הואיל ואתעביד לי ניסא בהאי קרא דרשינא ליה לך ה' הגדולה זו מעשה בראשית וכן הוא אומר [10]עושה גדולות עד אין חקר והגבורה זו יציאת מצרים שנאמר [11]וירא ישראל את היד הגדולה וגו' והתפארת זו חמה ולבנה שעמדו לו ליהושע שנאמר [12]וידום השמש וירח עמד וגו' והנצח זו מפלתה של רומי וכן הוא אומר [13]ויז נצחם על בגדי וגו' וההוד זו מלחמת נחלי ארנון שנאמר [14]על כן יאמר בספר מלחמות ה' את והב בסופה וגו' כי כל בשמים ובארץ זו מלחמת סיסרא שנאמר [15]מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם וגו' לך ה' הממלכה זו מלחמת עמלק וכן הוא אומר [16]כי יד על כס יה והמתנשא זו מלחמת גוג ומגוג וכן הוא אומר [17]הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותובל לכל לראש אמר רב חנן בר רבא אמר ר' יוחנן אפילו ריש גרגיתא מן שמיא מנו ליה במתניתא תנא משמיה דרבי עקיבא לך ה' הגדולה זו קריעת ים סוף והגבורה זו מכת בכורות והתפארת זו מתן תורה והנצח זו ירושלים וההוד זו בית המקדש: ת"ר

נתקללה בבל נתקללו שכניה. כלומר אוי לרשע אוי לשכנו: **קאת וקפוד.** חיות ועופות רעים ומזיקין את השכנים. אבל עי השדה ומטעי כרם שנתקללו בה ערי ישראל הנאה היא לשכנים: **אוכלוסי.** חיל גדול של ששים רבוא: **חכם הרזים.** היודע מה שבלב כל אלו: **לשמשני.** שהם חורשים וזורעים ואני מוצא מוכן: **כל אומות שוקדות ובאות לפתחי.** עשיר היה והכל באין אצלו לסחורה: **שאם יזכה.** לעולם הבא ויראה בכבוד מלך המשיח: **יבחין.** כמה יתר כבוד נוטלי שכר מצות יותר ממה שהיה כבוד האומות בעוה"ז: **חצבי לנהרא.** הכדין השלמים הולכים לנהר לשאוב מים: **כגני לייא.** השבורים להיכן כלומר למה הולכים ואף אתה שאתה סומא ולא תראהו להיכן תלך: **גונדא.** כת: **ורחמי דינא.** אוהבים משפט: **כחלינהו לעיניה.** נקרו לעיניו: **קולפא.** מקל לרדות: **התורה אמרה אם בא להרגך השכם להרגו.** אם במחתרת [ימצא] וגו' (שמות כב) לפי שבא על עסקי נפשות שיודע הוא שאם (ימצא) תמצאנו חותר לא תעמיד עצמך מלהציל ממונך והוא בא לדעת כן שיקום עליך ויהרגך אמרה תורה השכם אתה והרגהו: **הממלכה זו מלחמת עמלק.** דכתיב בה כסא מלכות כי יד על כס יה (שמות יז) כלומר על ידי מלחמה לה' בעמלק יתעלה כסאו: **המתנשא.** מדכתיב לשון נשיאות משמע על נשיא ראש משך ותובל: **לכל לראש.** לכל הקם להיות לראש הוא מתנשא כלומר שהוא גוזר ומעמידו: **ריש גרגיתא.** בור. הממונה על החופרין חפירות למלאותן מים כדי להשקות בהן שדותיהן:
ברוך

מסורת הש"ס

א) עירובין יח:, ב) [תוספתא פ"ו ה"ה], ג) [צ"ל אומניות], ד) [עי' תוס' ב"מ כג: ד"ה באושפיזא], ה) [יבמות עו: ע"ש], ו) [לעיל ט: יט:], ז) [גי' הערוך מלתא אמר רב ששת ונפקי בוטיטא דנורא וכבינהו לעיניה ערוך ערך בטט א'], ח) שבת לד. [ב"ב עה. סנהד' ק.], ט) תענית כד:, י) [לקמן סב: סנהדרין עב.], כ) [ב"ב נא: ושם איתא א"ר חנן ב"ר אמר רב וכו' והתם מייתי ליה בהדי שאר מימרות שאמר בשם רב ע"ש], ל) [שייך לעיל קודם ד"ה ורחמי דינא], מ) [סנהדרין עב.],

הגהות הגר"א

[א] גמרא לבריותיו. נ"ב לב"ו: [ב] שם לבריותיו. נ"ב לב"ו:

מוסף רש"י

נתקללו שכניה. מקללתה (עירובין יח:). **נתברכו.** מקללתה (שם). **למורש קפוד.** ושם הולכות החיות רעות ומזיקות מקומות הסמוכות לה, דאוי לרשע ואוי לשכנו (שם). **למטעי כרם.** ויהנו שכניה, ושבח הוא לה שנהפכת לטובה (שם). **שיצא באוכלסא.** שר על ששים רבוא (יבמות עו:). **שאם יזכה.** לעולם הבא לראות גדולתן של ישראל. **יבחין.** כמה הרבה גדולתן יותר על האומות עכשיו (לעיל ט:). **גל של עצמות.** שמת, דאדם שמת נעשה גל של עצמות (סנהדרין ק.) או: כמת שנרקב בשרו ונפל מזמן הרבה (שבת לד.). **ריש גרגיתא.** שר הממונה על הבורות, מי ידלה ממנו היום להשקות שדותיו ומי למחר, ושררה קטנה היא, ומדכתיב לך ה' הממלכה והמתנשא יליף לה, כלומר על ידך המתנשא לכל דבר אפילו לגרגותא לראש הוא על פיך (רשב"ם ב"ב צא:).

עין משפט נר מצוה

כה א מיי' פ"י מהלכות ברכות הל' יא סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' רכד סעיף ה:
כו ב מיי' שם טוש"ע שם סעיף ו:
כז ג מיי' שם טוש"ע שם סעיף ז:
כח ד מיי' שם טוש"ע שם סעיף ח:
כט ה טוש"ע שם סעיף ט:
ל ו מיי' פי"ב מהלכות איסורי ביאה הלכה ב סמג לאוין קיב טוש"ע אה"ע סי' טז סעיף א:

רבינו חננאל

[אמר ר' ירמיה בן אלעזר נתקללה בבל נתקללה שכניה שנאמר ושמתיה למורש קיפוד ואגמי מים וטאטאתיה במטאטא השמד. נתקללה שומרון נתברכו שכניה שנאמר ושמתיה לעי השדה למטעי כרם לשכניה]. **רב ששת אשכחיה ההוא צדוקי אמר ליה חצבי לנהרא כגני לייא.** פירוש, משל משלו לו אותו המין לרב ששת שהיה מאור עינים, ויוצא עם היוצאין לראות את המלך, הכדים הנקראים חצבי ההולכים אל הנהר לשאוב בהם מים, אבל כני כלים והם הנקראים כגני העשויים לישב הכלים בתוכן ליא, כלומר לאי מקום הולכין להיכן הולכין. פי' ליא לא. **אזל אכל ביה קורצי בי מלכא.** הלשינו עליו שהמית אדם. פי' אכל, קרא עליו מלשינות כדמתרגם קרא בגרון אל תחשוך, אכלי. **והתורה אמרה הבא להרגך השכם להרגו.** פי', היכן אמרה תורה, אם במחתרת ימצא הגנב והוכה ומת אין לו דמים, ופי' רבא מ"ט דמחתרת, חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו. והא מימר אמר אי קאי באפאי קטלינא ליה למריה דביתיה.

תורה אור השלם

1. וְשַׂמְתִּיהָ לְמוֹרַשׁ קִפֹּד וְאַגְמֵי מָיִם וְטֵאטֵאתִיהָ בְּמַטְאֲטֵא הַשְׁמֵד נְאֻם יְיָ צְבָאוֹת: ישעיהו יד כג
2. וְשַׂמְתִּי שֹׁמְרוֹן לְעִי הַשָּׂדֶה לְמַטָּעֵי כָרֶם וְהִגַּרְתִּי לַגַּי אֲבָנֶיהָ וִיסֹדֶיהָ אֲגַלֶּה: מיכה א ו
3. בּוֹשָׁה אִמְּכֶם מְאֹד חָפְרָה יוֹלַדְתְּכֶם הִנֵּה אַחֲרִית גּוֹיִם מִדְבָּר צִיָּה וַעֲרָבָה: ירמיהו נ יב
4. זְכֹר כִּי תַשְׂגִּיא פָעֳלוֹ אֲשֶׁר שֹׁרְרוּ אֲנָשִׁים: איוב לו כד
5. לָכֵן יְרֵאוּהוּ אֲנָשִׁים לֹא יִרְאֶה כָּל חַכְמֵי לֵב: איוב לז כד
6. וְדָוִד בֶּן אִישׁ אֶפְרָתִי הַזֶּה מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וּשְׁמוֹ יִשַׁי וְלוֹ שְׁמֹנָה בָנִים וְהָאִישׁ בִּימֵי שָׁאוּל זָקֵן בָּא בַאֲנָשִׁים: שמואל א יז יב
7. וַיֹּאמֶר צֵא וְעָמַדְתָּ בָהָר לִפְנֵי יְיָ וְהִנֵּה יְיָ עֹבֵר וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק מְפָרֵק הָרִים וּמְשַׁבֵּר סְלָעִים לִפְנֵי יְיָ לֹא בָרוּחַ יְיָ וְאַחַר הָרוּחַ רַעַשׁ לֹא בָרַעַשׁ יְיָ: וְאַחַר הָרַעַשׁ אֵשׁ לֹא בָאֵשׁ יְיָ וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דַקָּה: מלכים א יט יא
8. לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: דברי הימים א כט יא
9. וַתַּעְגְּבָה עַל פִּלַגְשֵׁיהֶם אֲשֶׁר בְּשַׂר חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם וְזִרְמַת סוּסִים זִרְמָתָם: יחזקאל כג כ
10. עֹשֶׂה גְדֹלוֹת עַד אֵין חֵקֶר וְנִפְלָאוֹת עַד אֵין מִסְפָּר: איוב ט י
11. וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת יְיָ וַיַּאֲמִינוּ בַּייָ וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ: שמות יד לא
12. וַיִּדֹּם הַשֶּׁמֶשׁ וְיָרֵחַ עָמָד עַד יִקֹּם גּוֹי אֹיְבָיו הֲלֹא הִיא כְתוּבָה עַל סֵפֶר הַיָּשָׁר וַיַּעֲמֹד הַשֶּׁמֶשׁ בַּחֲצִי הַשָּׁמַיִם וְלֹא אָץ לָבוֹא כְּיוֹם תָּמִים: יהושע י יג
13. פּוּרָה דָּרַכְתִּי לְבַדִּי וּמֵעַמִּים אֵין אִישׁ אִתִּי וְאֶדְרְכֵם בְּאַפִּי וְאֶרְמְסֵם בַּחֲמָתִי וְיֵז נִצְחָם עַל בְּגָדַי וְכָל מַלְבּוּשַׁי אֶגְאָלְתִּי: ישעיהו סג ג
14. עַל כֵּן יֵאָמַר בְּסֵפֶר מִלְחֲמֹת יְיָ אֶת וָהֵב בְּסוּפָה וְאֶת הַנְּחָלִים אַרְנוֹן: במדבר כא יד
15. מִן שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם סִיסְרָא: שופטים ה כ
16. וַיֹּאמֶר כִּי יָד עַל כֵּס יָהּ מִלְחָמָה לַייָ בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר: שמות יז טז
17. וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי אֵלֶיךָ גּוֹג נְשִׂיא רֹאשׁ מֶשֶׁךְ וְתֻבָל: יחזקאל לח ג וְאַתָּה בֶן אָדָם הִנָּבֵא עַל גּוֹג וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים הִנְנִי אֵלֶיךָ גּוֹג נְשִׂיא רֹאשׁ מֶשֶׁךְ וְתֻבָל: יחזקאל לט א

רב נסים גאון

נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוה"ק מישראל אף הוא אומר בשעת מיתתו שמעון וישמעאל לחרבא ושאר עמא לביזא ועקן סגיאן עתידין למיתי על עמא עיקרה דהא בריי' בתוס' סוטה ובפ' העור והרוטב במסכת שחיטת חולין (דף קכג) אמרו אל תתמה שהרי קרקפלו של ר' (יהושע) [ישמעאל] מונח בראשי מלכים: א) **שלשה** תלמידין הן בן עזאי ובן זומא ואחר. הני בן עזאי ובן זומא הן חשובין יושבין בראש התלמידין כדתנן במס' קדושין בפ' האיש מקדש (דף מט) על מנת שאני תלמיד אין אומרים כשמעון בן עזאי ושמעון בן זומא ובפירקא קמא דמס' הוריות (דף ב) אמרי' או תלמיד וראוי להוראה אלא (מי שחסידותו) [אולי צ"ל שבן עזאי היה חסידותו] יתירה על חכמתו והאי אחר הוא אלישע בן אבויה וגם הוא היה גדול בחכמה ומזורז ובקי בתלמידים מיהו כיון שאירע לו אותו המאורע המפור' בחגיגה בפ' אין דורשין בעריות (דף יד) וקצץ בנטיעות נקרא אלישע אחר מפני שחזר לאחוריו ובפרק האשה נקנית (קדושין ד' לט) ובפרק שילוח הקן (חולין דף קמב) אמרי אלמלא לא דרשיה אחר להאי קרא כרבי יעקב בר ברתיה לא חטא ואחר מאי חזא איכא דאמרי כי האי גוונא חזא ואיכא דאמרי לישניה דגברא רבה חזא דהוה [גריר] ליה דבר אחר אמר פה שהפיק מרגליות ילחך עפר נפק חטא ולפיכך מי שרואהו בחלומו ידאג מן הפורענו': א) **גדגדניו'** ב) (הזכיכוס) בפרק בכל מערבין (עירובין ד' כח) (ואינון) [משמע דאינון] הינדקוקי ובטיית אלא הנדקוקה כי השמועה שנאמרה משמו של רב מערבין בגודגדניות כדאקשינן עליה מבריי' מסקינן בה איבעי תימא כי קאמר רב בהינדקוקי ובפרקין בגמרא דבני מערבא גרסי בר שילת בשם רב פעפועין וגודגדניות וחלוגלוגות מערבי בהון בעון קומוי אילין אינון אמר לון קקולי והנדקוקי ופרפחיני: א) **הרוא' את המרקולי'.** היא ע"ז וכבר מפורש כי בתחלה מציבין ג' אבנים ב' מהן סדורין על גבי קרקע אחת בצד חברתה והשלישית על גביהן כדתניא (ע"ז דף נ) אלו הן אבני מרקוליס אחת מיכן ואחת מיכן ואחת על גביהן ואמר רבא כי תניא ההיא בעיקר מרקוליס כל שהוא מוצב בזה המעשה נקרא מרקוליס והיו עובדין אותו והיה עבודתו שמשליך אבן כלפי אותן האבנים המוצבין (כדתניא) [כדתנן] בסנהדרין בפ' ד' מיתות (דף ס) הזורק אבן למרקוליס זו היא עבודתו כלומר ישראל שעשה כן בשוגג חייב חטאת במזיד בלא התראה ענוש כרת ואם התרו בו נסקל ואמרי' בגמ' (שם דף סד) ואע"ג דקא מיכוין למירגמה ובמס' ע"ז בפ' ר' ישמעאל (דף נ) איתא להא ברייתא שהזכרנוה ובב"מ בפ' אלו מציאות שלו (דף כה) כאבני בית קוליס חייב להכריז ואלו הן אבני בית קוליס אחת מיכן ואחת מיכן ואחת באמצע: **התורה** אמרה הבא להורגך השכם להורגו היינו דאמר רחמנא (שמות כב) אם במחתרת ימצא הגנב והכה וגו' והתם בסנהדרין בפרק בן סורר ומורה (דף עב) תנינן הבא במחתרת נידון משום סופו ואמרינן בגמ' אמר רבא מ"ט דמחתרת חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו והאי מימר אמר אי אזילנא וקאי לאפאי מריה דבייתא ולא שביק לי קטילנא ליה ואמרה תורה בא להרגך השכם להרגו:

א) שייך לעמוד הקודם. ב) [אולי צ"ל הזכורות]

הרואה פרק תשיעי ברכות

הרואה חבירו אחר שלשים יום **אומר שהחיינו. אומר** ר"י דוקא מחבירו המחיב עליו[א] אבל בענין אחר לא: **וילון הוא** דמקרע ומחזי נהורא ברקיע. לפי הענין משמע דבא רב הונא לתרץ דלא עבר כסלא ולא קאי אמתניתין לפרושי מאי זיקין דהא רב אשי דבתריה קאי אשנויא דלא עבר כסלא ולא כפירוש רש"י: עוד

ת"ר [8]הרואה בתי ישראל בישובן אומר ברוך מציב גבול אלמנה בחורבנן אומר ברוך דיין האמת [2]בתי עובדי כוכבים בישובן אומר [1]בית גאים יסח ה' בחורבנן אומר [2]אל נקמות ה' אל נקמות הופיע עולא ורב חסדא הוו קא אזלי באורחא כי מטו אפתחא דבי רב חנא בר חנילאי נגד רב חסדא ואתנח אמר ליה עולא אמאי קא מתנחת [ו]והאמר רב אנחה שוברת חצי גופו של אדם שנאמר [3]ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים וגו' ור' יוחנן אמר אף כל גופו של אדם שנאמר [4]והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה [כי באה] ונמס כל לב וגו' א"ל היכי לא אתנח ביתא דהוו בה שיתין אפייתא ביממא ושיתין אפייתא בליליא ואפיין לכל מאן דצריך ולא שקל ידא מן כיסא דסבר דילמא אתי עני בר טובים ואדמטו ליה לכיסא קא מכסיף ותו הוו פתיחין ליה ארבע בבי לארבע רוחתא דעלמא וכל דהוה עייל כפין נפיק כי שבע והוו שדו ליה חטי ושערי בשני בצורת אבראי דכל מאן דכסיפא מילתא למשקל ביממא אתי ושקיל בליליא השתא נפל בתלא ולא אתנח אמר ליה הכי אמר ר' יוחנן מיום שחרב בית המקדש נגזרה גזירה על בתיהן של צדיקים שיחרבו שנאמר [5]באזני ה' צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו גדולים וטובים מאין יושב ואמר ר' יוחנן עתיד הקדוש ברוך הוא להחזירן לישובן שנאמר [6]שיר המעלות לדוד הבוטחים ביי' כהר ציון מה הר ציון עתיד הקדוש ברוך הוא להחזירו לישובו אף בתיהן של צדיקים עתיד הקב"ה להחזירן לישובן חזייה דלא מיישב דעתיה א"ל דיו לעבד שיהא כרבו ת"ר [3]הרואה קברי ישראל אומר ברוך אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין ואסף אתכם בדין ועתיד להקימכם בדין מר בריה דרבינא מסיים בה משמיה דרב נחמן ויודע מספר כולכם והוא עתיד להחיותכם ולקיים אתכם ברוך מחיה המתים קברי עובדי כוכבים אומר [7]בושה אמכם וגו' אמר ריב"ל [ד]הרואה את חבירו לאחר שלשים יום אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה לאחר י"ב חדש אומר ברוך מחיה המתים אמר רב [ה]אין המת משתכח מן הלב אלא לאחר שנים עשר חדש שנאמר [8]נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע הוו קאזלי באורחא פגעו ביה ברב חנינא בריה דרב איקא אמרו ליה בהדי דחזינך בריכינן עלך תרתי ברוך אשר חלק מחכמתו ליראיו ושהחיינו אמר להו אנא נמי כיון דחזתינכו חשבתינכו עלואי כשיתין רבוון בית ישראל וברכינא עלייכו תלתא הנך תרתי וברוך חכם הרזים אמרו ליה חכימת כולי האי [ג]יהבי ביה עינייהו ושכיב אמר ריב"ל הרואה את הבהקנים אומר ברוך משנה הבריות מיתיבי [ה]ראה [ז]את הכושי ואת הגיחור ואת הלווקן ואת הקפח ואת הגנס [ח]ואת הדרניקום אומר ברוך משנה את הבריות [ט]את הקטע ואת הסומא ואת [י]פתויי הראש ואת החגר ואת המוכה שחין ואת הבהקנים אומר ברוך דיין אמת ל"ק הא ממעי אמו הא בתר דאיתיליד דיקא נמי דקתני דומיא דקטע שמע מינה ת"ר [יא]הרואה פיל קוף וקפוף אומר ברוך משנה את הבריות [יב]ראה [יג]בריות טובות ואילנות טובות אומר ברוך שככה לו בעולמו: על הזיקין: [יד]מאי זיקין אמר שמואל [טו]כוכבא דשביט ואמר שמואל נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא לבר מכוכבא דשביט דלא ידענא מאי ניהו וגמירי דלא עבר כסלא ואי עבר כסלא חרב עלמא והא קא חזינן דעבר זיויה הוא דעבר ומתחזי כדעבר איהו רב הונא ברי' דרב יהושע אמר וילון הוא דמקרע [טז]דמגלגל ומחזי נהורא דרקיעא רב אשי אמר כוכבא הוא דעקר מהאי גיסא דכסלא וחזי ליה חבריה מהך גיסא ומיבעית ומחזי כמאן דעבר שמואל רמי כתיב [9]עושה עש כסיל וכימה וכתיב [10]עושה כימה וכסיל הא כיצד אלמלא חמה של כסיל לא נתקיים עולם מפני צינה של כימה ואלמלא צינה של כימה לא נתקיים עולם מפני חמה של כסיל וגמירי אי לאו עוקצא דעקרבא דמנח בנהר דינור כל מאן דהוה טריקא ליה עקרבא לא הוה חיי והיינו דקאמר ליה רחמנא לאיוב [11]התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח מאי כימה אמר שמואל כמאה ככבי אמרי לה דמכנפי ואמרי לה דמבדרן מאי עש אמר רב יהודה יותא מאי יותא אמרי לה זנב טלה ואמרי לה רישא דעגלא ומסתברא כמאן דאמר זנב טלה דכתיב [12]ועיש על בניה תנחם אלמא חסרה ומתחזיא כטרפא

ברוך מציב גבול אלמנה. כגון ביתוב בית שני: **אמאי.** קא מתנחת: **נפל ליה כסלא.** שנפל לו ונעשה תל: **דיו לעבד שיהא כרבו.** שהרי בית המקדש חרב שהוא ביתו של הקב"ה: **כללי אובד.** וסתם כלי לאחר י"ב חדש משתכח מן הלב דיאוש בעלים לאחר י"ב חדש. בפרק אלו מציאות (ב"מ ד' כח.) מי שמצא כלי או שוס מציאה חייב להכריז שלש רגלים ואם נמצא אחר הסוכות צריך להמתין ולהכריז בפסח ובעצרת ובחג דהיינו י"ב חדש ושוב אין צריך להכריז: **אשר חלק ושהחיינו.** דלאחר שלשים יום הוה: **מחכמתו ליראיו.** כרב חנינא דחכים טפי: **בהקנים.** לינטיליו"ש כעדשים: **רוש.** שחור הרבה: [ו] **גיחור.** אדום הרבה רו"ש בלע"ז: **לווקן.** לבן יותר מדאי: **קפח.** בטן גדול. מתוך עוביו נראית קומתו מקופחת. לשון אחר קפח ארוך הרבה ופרלופו שמוט ובולע דמכוער [ז] הוי: **הדרניקום.** רודא"ש. לשון אחר פיו עקום: **פתויי ראש.** שעשרו כגמטא כל שערו דבוק זה בזה פלטדי"ר בלע"ז: **אומר ברוך משנה את הבריות.** דממעי אמן הוו: **קטע.** שנקטעו ידיו. הכא הוא דקטע משמע דידיס הוא משוס דקתני מתני קטע ומגר אבל היכא דקתני קטע לאוד משמע דרגליס כדתנן (שבת פ"ו ד' סה:) הקטע יולא בקב אלו: **היכא דאיתברא ליה כפר דאתיליד.** לאחר שנולד נולדו בו: **אומר ברוך דיין האמת.** דומיא דקטע וקטע בתר דאתיליד הוא: **קפוף.** עוף שקורין וולטי"ר ויש לו לסתות ולחיים כאדם: **כוכבא דשביט.** כוכב היורה כחץ ברקיע ממקום למקום ואורוך כשבט שהוא יורה וגראה כמו שפותח רקיע: **וגמירי דלא עבר כסלא.** שאינו מעביר מזל כסיל כשהוא שביט: **כסלא.** כסיל: **רב הונא אמר.** מאי זיקין וילון הוא דמקרע ומתחזי רקיע דרך הקריעה כרומח: **כסיב עושה עש כסיל וכימה.** דקדמיה ליה כסיל לכימה: **הא ליכא.** מלמד שאינהן שוין: **שאלמלא חמה של כסיל וכו'.** כסיל שולט בימות החמה להכי אקדמיה קרא כימה שולט בימות הגשמים ולהכי אקדמיה קרא: עקרב היינו כימה וממזל טלה הוא: **נהר דינור.** מתשת כחו של עקרב: **עוקצא דעקרבא.** זנב העקרב: **מעדנות כימה.** קשריס של כימה: **למאה לבני.** יש בין הכוכביס של כימה שהן כחה של כימה: **אמרי לה דמכנפי.** אותן שהן כחה של כימה ואמרי לה דמבדרן: **יותא אמרי לה.** דקיימא בזנב טלה ואמרי לה דקיימא ברישא עגלא: **רישא דעגלא.** לאשו של עגל והיינו מזל שור והוא נמשך אחר מזל טלה לאש השור סמוך לזנב טלה שכן הסדר טלה שור תאומים: **ומסתברא למאן דאמר זנב.** היינו כוכביס העשויין כזנב מדכתיב ועיש על בניה תנחם: **אלמא חסרה.** והאי זנב מחזי כטרפא דטריף: כטרפא

עין משפט נר מצוה

לא א מיי' פ"י מהל' ברכות הל' י סמג עשין מז טוש"ע או"ח סי' רכד ס"י:
לב ב מיי' שם הל' יט טוש"ע שם סעי' יא:
לג ג מיי' שם הל' י יט טוש"ע שם סעיף יב:
לד ד מיי' פ"י מהל' ברכות הל' ג סמג עשין מז טוש"ע או"ח סי' רכה ס"ג:
לה ה מיי' שם הל' יב טוש"ע שם סעיף ח:
לו ו מיי' שם טוש"ע שם סעיף ט:
לז ז מיי' שם טוש"ע שם סעיף ח:
לח ח מיי' שם הל' יג טוש"ע שם סעיף י:
לט ט מיי' שם הל' יד סמג שם טוש"ע או"ח סי' רכז סעיף ג:

לעזי רש"י

לינטיליו"ש [לינטילו"ש]. מנומשים. רו"ש. אודם. דוד"ש **[וירואו"ש].** מיובל, שערו מכוסה יבלות. **פלטדי"ר [פלטרי"ר].** סבוך (צמר). וולטי"ר **[וולטו"ר].** פרס.

רבינו חננאל

אמר ריב"ל הרואה את חבירו וכו'. פי', הרואה חבירו שהוא חביב לו לאחר שלשים יום, על אותו צריך לברך דכל ברכה שהיא לפרקים דהיינו שלשים יום אומר ברוך שהחיינו. [רב פפא ור' הונא בריה דרב יהושע וכו'], הרזים אמר חשיבתו עלי כששים ריבוא. הרואה קברי אומות העולם אומר בושה אמכם מאד וגו'. **בוהקנין ממעי אימן אומר עליהן משנה הבריות, אבל נעשו בהקנין מחמת** אומר ברוך דיין האמת. פירוש כושי שחור, לווקן לבן מאד מאד. גיחור אשקר שלא כדרך בני אדם. כיפח כפיף. גנס קציר כגון קוף. פתי הראש מי שאין ראשו סגלגלת אלא רחבה. אלו כולן משנה הבריות. **על הזיקים, מאי זיקים כוכבא דשביט.** פירוש, הכוכב הנראה בשמים יורד ממקום למקום, כמו שובט בשבט ו(ה)מוריד השבט על המקום שמכה בו, לפיכך נקרא שביט. וזה הכוכב שמו זיקים, דגרסינן בתלמוד ארץ ישראל אמר שמואל אין עבר זיקא בכסיל מחריב את העולם, והאי דמיתחמי עבר לא עבר אלא או לעיל מיניה או לרע מיניה. **אמר שמואל נהירי לי שבילי שמיא וכו'.** פירוש, אמר שמואל אני יודע דרכי הכוכבים ברקיע כמו שאני יודע נתיבות מדינתי. והיא נהרדעא ולא נעלם ממני דבר זולתי האי כוכבא דשביט. **פירוש** דיהיה דמיהוי דזו הוא שמתראה. **פירוש** וילון פרוכת והוא הרקיע שעשוי כוילון. **כסיל** יש בו חמות גדולה, וכימה יש בו צינה גדולה, וצינה זו שובבת חמות של זה, וחמות זו שובבת צינה זו, וגמירי אילא דיתיב עקוסא דעקרב בנהר דינור, כל מן דהוה טרקא ליה עקרבא לא הוה חיי. מראים הדברים שעוקץ עקרב מכוכבי כימה הוא שהן ממונים בצינה. **כימה** מאה כוכבי, אמרי לה דמיכנפן ואמרי לה דמיבדרן. **עש** היא זנב טלה. עושה עש כסיל כימה. [נט,א]

תורה אור השלם

1. בֵּית גְּאִים יַסַּח יְיָ וַיְצַב גְּבוּל אַלְמָנָה:
משלי טו כה
2. אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ:
תהלים צד א
3. וְאַתָּה בֶן אָדָם הֵאָנַח בְּשִׁבְרוֹן מָתְנַיִם וּבִמְרִירוּת תֵּאָנַח לְעֵינֵיהֶם:
יחזקאל כא יא
4. וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ עַל מָה אַתָּה נֶאֱנָח וְאָמַרְתָּ אֶל שְׁמוּעָה כִּי בָּאָה וְנָמַס כָּל לֵב וְרָפוּ כָל יָדַיִם וְכֹהֵתָה כָּל רוּחַ וְכָל בִּרְכַּיִם תֵּלַכְנָה מַיִם הִנֵּה בָּאָה וְנִהְיָתָה נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים:
יחזקאל כא יב
5. בְּאָזְנַי יְיָ צְבָאוֹת אִם לֹא בָּתִּים רַבִּים לְשַׁמָּה יִהְיוּ גְּדֹלִים וְטוֹבִים מֵאֵין יוֹשֵׁב:
ישעיהו ה ט
6. שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הַבֹּטְחִים בַּיְיָ כְּהַר צִיּוֹן לֹא יִמּוֹט לְעוֹלָם יֵשֵׁב:
תהלים קכה א
7. בּוֹשָׁה אִמְּכֶם מְאֹד חָפְרָה יוֹלִדְתְּכֶם הִנֵּה אַחֲרִית גּוֹיִם מִדְבָּר צִיָּה וַעֲרָבָה:
ירמיהו נ יב
8. נִשְׁכַּחְתִּי כַּמֵּת מִלֵּב הָיִיתִי כִּכְלִי אֹבֵד:
תהלים לא יג
9. עֹשֶׂה עָשׁ כְּסִיל וְכִימָה וְחַדְרֵי תֵמָן:
איוב ט ט
10. עֹשֶׂה כִימָה וְכְסִיל וְהַפֵּךְ לַבֹּקֶר צַלְמָוֶת וְיוֹם לַיְלָה הֶחְשִׁיךְ הַקּוֹרֵא לְמֵי הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֵם עַל פְּנֵי הָאָרֶץ יְיָ שְׁמוֹ:
עמוס ה ח
11. הֲתִקְשֹׁר מַעֲדַנּוֹת כִּימָה אוֹ מוֹשְׁכוֹת כְּסִיל תְּפַתֵּחַ:
איוב לח לא
12. הֲתִרְצִיא מְנֹרוֹת בְּעִתּוֹ וְעַיִשׁ עַל בָּנֶיהָ תִנָּחֵם:
איוב לח לב

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף. ושמח בראיתו.

מוסף רש"י

מתנים. נאמלע הגוף (כתובות סב.).

רב נסים גאון

הרואה את הכושי ואת הגיחור ואת הלווקן וכו'. שנינו במס' בכורות בפ' מומין אלו (דף מה) הכושי והגיחור והלווקן והכיפח והגנס כו' פסולין באדם כשרין בבהמה ופרישנא בגמ' כושי אוכמא גיחור סומקא לווקן חיורא כיפח גיבח [שם הגי' גבוה] וכדאמר רב פפא אריבא שמוטא סניא גנס ידוע הוא בלשון חכמים שהוא הקצור בקומה:

הגהות הש"ס

א) [כתובות סב.], ב) [מ"ק ח: ע"ש], ג) [נ"ב יד.], ד) [תוספפתא פ"ו ה"י], ה) [גי' הערוך בדליקוס פי' גאון שהוא מיס שקומתו מרוכה יותר משאר בני אדם], ו) [פי' מי שאין לאמו סגלגל], ז) [עי' רשב"ם ב. ע"ש], ח) [עי' ערוך מה שפי' בשם רב האי גאון], ט) [מגת דמגלגל ליתא ברש"י ולא בתוס' וכן בע"י ליתא אבן בערוך ערך וול גרס וילון הוא דמתגלגל ומתחזי נהורא דרקיעא], י) [עי' רש"י לעיל לא: ד"ה גימו'], כ) [עי' בכורות מה: קפח וכו' והיינו להדיא לגאון אחר וי"ש על הפי' הראשון וכן תמה המ"ל בפי' רבה והגיה בע"ש אבן גנ' הערוך בבכורות כיפח בכ"ף ניתא],

תוספות

ראיתו. ראיתו הוא הוא הוא

כטרפא דטריף והאי דאולא בתרה דאמרה לה הב לי בני שבשעה שהקב"ה בקש להביא מבול לעולם נטל שני כוכבים מכימה והביא מבול לעולם וכשבקש לסתמה נטל שני כוכבים מעיש וסתמה וליהדר לה [א]אין הבור מתמלא מחוליתו אי נמי [ב]אין קטיגור נעשה סניגור וליברי לה תרי ככבי אחריני [1]אין כל חדש תחת השמש א"ר נחמן עתיד הקב"ה להחזירן לה שנאמר [2]ועיש על בניה תנחם: ועל הזועות: [ג]מאי זועות א"ר קטינא גוהא רב קטינא הוה קאזיל באורחא כי מטא אפתחא דבי אובא טמיא גנח גוהא אמר מי ידע אובא טמיא האי גוהא מהו רמא ליה קלא קטינא קטינא אמאי לא ידענא בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין אומות העולם מוריד שתי דמעות לים הגדול וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו והיינו גוהא א"ר קטינא אובא טמיא כדיב הוא ומיליה כדיבין אי הכי גוהא גוהא מיבעי ליה ולא היא גוהא גוהא עביד והאי דלא אודי ליה כי היכי דלא ליטעי כולי עלמא אבתריה ורב קטינא דידיה אמר סופק כפיו שנאמר [3]וגם אני אכה כפי אל כפי והניחותי חמתי רבי נתן אומר אנחה מתאנח שנאמר [4]והניחותי חמתי בם והנחמתי ורבנן אמרי בועט ברקיע שנאמר [5]הידד כדורכים יענה אל כל יושבי הארץ רב אחא בר יעקב אמר דוחק את רגליו תחת כסא הכבוד שנאמר [6]כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי: ועל הרעמים: [ד]מאי רעמים אמר שמואל ענני בגלגלא שנאמר [7]קול רעמך בגלגל האירו ברקים תבל רגזה ותרעש הארץ ורבנן אמרי ענני דשפכי מיא להדדי שנאמר [8]לקול תתו המון מים בשמים רב אחא בר יעקב אמר ברקא תקיפא דבריק בעננא ומתבר גזיזי דברזא רב אשי אמר ענני [ה]חלחולי מחלחלי ואתי זיקא ומנשב אפומייהו ודמי כזיקא על פום דני ומסתברא כרב אחא בר יעקב דבריק ברקא ומנהמי ענני ואתי מטרא: ועל הרוחות: [ו]מאי רוחות אמר אביי זעפא ואמר אביי גמירי דזעפא בליליא לא הוי והא קא חזינן דהוי ההוא דאתחולי בימאמא ואמר אביי גמירי דזעפא תרתי שעי לא קאי לקיים מה שנאמר [9]לא תקום פעמים צרה והא קא חזינן דקאי דמפסיק ביני ביני: ועל הברקים אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם: [ז]מאי ברקים אמר רבא ברקא ואמר רבא ברקא יחידאה וברקא חיורא וברקא ירוקתא ועגני דסלקן בקרן מערבית ואתיין מקרן דרומית ותרתי ענני דסלקן חדא לאפי חברתה כולהו קשיין למאי נפקא מינה למבעי רחמי והני מילי בליליא אבל בצפרא לית בהו משש [ח]אמר רבי שמואל בר יצחק הני ענני דצפרא לית בהו מששא דכתיב [10]וחסדכם כענן בקר וגו' א"ל רב פפא לאביי הא אמרי אינשי כד מפתח בבי מיטרא בר חמרא מוך שקיך וגני לא קשיא הא דקטר בעיבא הא דקטר בעננא אמר ר' אלכסנדרי אמר ר' יהושע בן לוי לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית שבלב שנאמר [11]והאלהים עשה שייראו מלפניו וא"ר אלכסנדרי אמר ריב"ל הרואה את הקשת בענן צריך שיפול על פניו שנאמר [12]כמראה הקשת אשר יהיה בענן וגו' ואראה ואפול על פני [ט]לייטי עלה במערבא משום דמחזי כמאן דסגיד לקשתא אבל ברוכי ודאי מברך מאי מברך ברוך זוכר הברית במתניתא תנא ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא אומר נאמן בבריתו וקיים במאמרו [י]א"ר פפא הלכך נימרינהו לתרווייהו [כ]ברוך זוכר הברית [ל]ונאמן בבריתו וקיים במאמרו: על ההרים ועל הגבעות: אטו כל הני דאמרן עד השתא לאו מעשה בראשית נינהו והכתיב [13]ברקים למטר עשה אמר אביי כרוך ותני רבא אמר [מ]התם מברך תרתי ברוך שכחו מלא עולם ועושה מעשה בראשית הכא עושה מעשה בראשית איכא שכחו מלא עולם ליכא אריב"ל הרואה רקיע בטהרתה אומר ברוך עושה [נ]בראשית אימתי אמר אביי כי אתא מטרא כולי ליליא ובצפרא אתא אסתנא ומגליא להו לשמיא ופליגי דרפרם בר פפא א"ר חסדא דאמר רפרם בר פפא א"ר חסדא מיום שחרב בהמ"ק לא נראית רקיע בטהרתה שנאמר [14]אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם:
תנו

כטרפא דטריף. דבר שהוא חסר וסתמוהו מגופו שעשאוהו כנוס ומתחזי כמכה בקורנס. טרפא דטריף מוכה בהכאות כמו בילה [ט]טרופה. ל"א דמתחזיא כדטרפא מטרף נדבק יחד ועשאו סניפין כמין חיבור: **והאי דאולא.** עיש אחר כימה: **דאמרה לה הב לי בני.** שני כוכבים שלי: **וליהדר.** לכימה אותן כוכבים עצמן שנטל הימנה: **גוהא.** בלשונם קורין רעידת הארץ גוהא: **אובא טמיא.** בעל אוב של עצמות שעושה כשוף בעצמות המת. טמיא עצמות ודומה לו במסכת כלים בית מלא טמיא ופי' רב האיי מלא טמיא בית שהוא מלא עצמות והביא ראיה על זה מבראשית רבה[כ] דקתני אדריינוס שחיק טמיא דהיינו שחיק עצמות. ואין לפרש אוב טמא שאין זה הלשון: **גנח גוהא.** ותגעש ותרעש כלומר נזדעזעת הארץ מאד מאד. גנח גוהא חדא מילתא היא וכן הלשון: **גוהא גוהא מיבעי ליה.** שני פעמים היה לו להזדעזע כנגד שתי דמעות: **סופק כפיו.** ומאותו קול מזדעזעת הארץ שמלינו שכפיו סופק שנאמר גם אני אכה כפי אל כפי (יחזקאל כא): **אנחה מתאנח.** ומאותה אנחה מרעיד הקרקע ומלינו שמתאנח שנאמר והניחותי חמתי בם (יחזקאל ה) כביכול כאדם שיש לו חימה ומתאנח ומתנחם דעתו ועושה לו נחת רוח: **והנחמתי.** אנחם על הרעה שעשיתי להן: **הידד כדורכים יענה.** שדורך ובועט ברקיע: **והארץ הדום רגלי.** כגון שדחה[ל] תחת כסא הכבוד ומגיע בעוטו עד לארץ שהיא הדום רגליו: **ענני בגלגלא.** עננים מתחופפין ומתחככין ונשמע הקול. לשון אחר העננים פוגעין בגלגל ומתגלגלות עם הגלגל בעל כרחם ואותו הקול היינו רעמים: **ברקא.** ברקים של אש: **ומתבר גזיזי דברזא.** ואותו הקול היינו רעמים. גזיזי גלציי"ש חתיכות של ברד: **חלחולי מחלחלי.** ענני ומנשב זיקא עלייהו והיינו רעמים: **מנהמי ענני.** הומות העננים: **זעפא.** סופטורביי"ל: **ברקא.** אישלוזיר"א לשון מבריק נהר[מ]: **ברקא יחידאה.** שלא הבריק אלא פעם אחד: **וברקא חיורא וברקא ירוקתא כולהו קשיין.** שאינם של ברכה: **דסלקן חדא לאפי חברתה.** ששני עננים פוגעים זה את זה: **ענן בקר.** לא קבוע: **כד מפתח בבי מטרא בר חמרא מוך שקיך וגני.** אם כשתפתח דלתיך בבקר ירד לך מטר אני אומר חמר ההולך ממקום למקום להביא תבואה מוך שקיך וגני כפול שקך תחתיך ותישן עליו ולא תלך אנה ואנה להביא תבואה לפי שיהיו החטים בזול בשביל הגשם: ה"ג **הא דקטר בעיבא.** נתקשרו השמים בעב עבה אז טוב כי ירד גשם רב: **הא דקטיר בעננא.** ענן קלוש הוא ענן בקר שאין בו ממש: **צריך שיפול על פניו.** לפי שהוא מראה כבוד ה': **כרוך ותני.** בכולהו ברוך עושה בראשית וברוך שכחו מלא עולם כרוך ותני לכולהו בחדא בבא ועל כולם שתי ברכות הללו: על ההרים לא מצי לברוכי מלא עולם שאינן במקום אחד אלא כל אחד ואחד במקומו: **אומר ברוך עושה בראשית.** שכך היתה ברייתו ואחר כך כסוהו עננים: **אסתנא.** רוח צפונית:
בתקופתה

[ע]**על הרוחות אומר שכחו וגבורתו מלא עולם.** ירושלמי מתני' כשבאים בזעם אבל כשבאין בנחת אומר ברוך עושה בראשית: **הלכך** נימרינהו לתרווייהו. אומר ר"י דאין חותמין בברוך בברכה זו והיכי מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם נאמן בבריתו וקיים בשבועתו וזוכר הברית:

רבא אמר התם מברך שכחו וגבורתו מלא עולם ועושה מעשה בראשית. פי' אומר או האי או האי איזה שירצה וכן פירש רב אלפס: [ס]**הלכך** נימרינהו לתרווייהו. רוב ההודאות ואל ההודאות. לפיכך תקנו בישתבח אחר סיום הברכה ברוך אתה ה' אל מלך גדול בתשבחות אל ההודאות[א]:
הטוב

מסורת הש"ס

א) לעיל ג: סנהדרין טז., ב) [חגיגה יג: ר"ה כו. קדושין ה.], ג) פי' חולין קלט, ד) תענית ו: ע"ש, ה) [קדושין לג: וש"נ], ו) [לקמן עמוד ב ס:] תענית ז. מגילה כא:, ז) [צ"ל נאמן בלא וא"ו. הגר"א באו"ח סי' רכח ס"ק א], ח) מעשה בראשית, ט) [שבת פ:], י) [אהלות פי"ז מ"ג], כ) [פרשה עח], ל) בס"א: שדחק, מ) [עי' ב"מ עח:], נ) [שייך לעיל במשנה נד.], ס) שייך מע"ל,

עין משפט נר מצוה

מ א ב ג ד מיי' פ"י מהלכות ברכות הל' יד סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' רכז סעיף א:
מא ה מיי' שם הלכה טז סמג שם טוש"ע או"ח סי' רכט סעיף א:
מב ו מיי' שם הלכה יד טו סמג שם טוש"ע או"ח סימן רכז סעיף א:

תורה אור השלם

1. מַה שֶּׁהָיָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה וּמַה שֶּׁנַּעֲשָׂה הוּא שֶׁיֵּעָשֶׂה וְאֵין כָּל חָדָשׁ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ: קהלת א ט
2. הֲתֹצִיא מַזָּרוֹת בְּעִתּוֹ וְעַיִשׁ עַל בָּנֶיהָ תַנְחֵם: איוב לח לב
3. וְגַם אֲנִי אַכֶּה כַפִּי אֶל כַּפִּי וַהֲנִחֹתִי חֲמָתִי אֲנִי יְיָ דִּבַּרְתִּי: יחזקאל כא כב
4. וְכָלָה אַפִּי וַהֲנִחוֹתִי חֲמָתִי בָּם וְהִנֶּחָמְתִּי וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְיָ דִּבַּרְתִּי בְּקִנְאָתִי בְּכַלּוֹתִי חֲמָתִי בָּם: יחזקאל ה יג
5. וְאַתָּה תִּנָּבֵא אֲלֵיהֶם אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם יְיָ מִמָּרוֹם יִשְׁאָג וּמִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ יִתֵּן קוֹלוֹ שָׁאֹג יִשְׁאַג עַל נָוֵהוּ הֵידָד כְּדֹרְכִים יַעֲנֶה אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: ירמיהו כה ל
6. כֹּה אָמַר יְיָ הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ לִי וְאֵי זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי: ישעיהו סו א
7. קוֹל רַעַמְךָ בַּגַּלְגַּל הֵאִירוּ בְרָקִים תֵּבֵל רָגְזָה וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ: תהלים עז יט
8. לְקוֹל תִּתּוֹ הֲמוֹן מַיִם בַּשָּׁמַיִם וַיַּעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה וַיּוֹצֵא רוּחַ מֵאֹצְרֹתָיו: ירמיהו י יג
9. מַה תְּחַשְּׁבוּן אֶל יְיָ כָּלָה הוּא עֹשֶׂה לֹא תָקוּם פַּעֲמַיִם צָרָה: נחום א ט
10. מָה אֶעֱשֶׂה לְּךָ אֶפְרַיִם מָה אֶעֱשֶׂה לְּךָ יְהוּדָה וְחַסְדְּכֶם כַּעֲנַן בֹּקֶר וְכַטַּל מַשְׁכִּים הֹלֵךְ: הושע ו ד
11. יָדַעְתִּי כִּי כָּל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרֹעַ וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו: קהלת ג יד
12. כְּמַרְאֵה הַקֶּשֶׁת אֲשֶׁר יִהְיֶה בֶעָנָן בְּיוֹם הַגֶּשֶׁם כֵּן מַרְאֵה הַנֹּגַהּ סָבִיב הוּא מַרְאֵה דְּמוּת כְּבוֹד יְיָ וָאֶרְאֶה וָאֶפֹּל עַל פָּנַי וָאֶשְׁמַע קוֹל מְדַבֵּר: יחזקאל א כח
13. מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו: תהלים קלה ז
14. אַלְבִּישׁ שָׁמַיִם קַדְרוּת וְשַׂק אָשִׂים כְּסוּתָם: ישעיהו נ ג

מוסף תוספות

א. בתוס' ר"ש הוסיף, כלומר הוא מהולל ברב ההודאות והוא אל ההודאות.

לעזי רש"י

גלציי"ש [גלצונ"ש]. חתיכות קרח.
סופטורביי"ל [טורביי"ל]. סופה.
אישלוזיר"א [אישלויד"א]. ברק.

מוסף רש"י

אין הבור מתמלא מחוליתו. העוקר חוליא מבור כרוי וחוזר ומשליכו לתוכו אין מתמלא בכך (לעיל ג: סנהדרין טז.). **אין קטיגור נעשה סניגור.** קטיגור, שונא. סניגור, אוהב מליץ יושר (חגיגה יג:). **כענן בקר.** שאין בו ממש (תענית ו:).

רבינו חננאל

נטל הקב"ה שני כוכבים מכימה ונפרדו שניהם ובא מבול לעולם, ובשניהם נטל שני כוכבים מעש וסתם בהן פירצה של כימה ועמד המבול, הינו דכתיב ועיש על בניה תנחם. כלומר, הכוכבים שניטלו ממנה. **ועל הזוועות** ... [מאי זועות א"ר קטינא גוהא. רב קטינא הוי קאזיל באורחא כי מטא אפתחא דבי טמיא גנח. פי' אובא טמיא, כי בעת שרואה הקב"ה צער] ישראל שמצערין אותן האומות ביותר מחשב להביא מבול [זוכר ברית] ומוריד שתי דמעות חס ושלום דמעה (מעין) [ממש] אלא [מעין] טיפות כעין דמעות, ומ[ת]נחם הקב"ה שלא לאבד עולמו, ומתגלגלות ויורדות לים הגדול וקולן הולך מסוף העולם ועד סופו, זה הוא גיהא. זו כולו להראות לישראל שהקדוש ברוך הוא לא עזבם ולא שכחם ולא נטשם וכי עתיד להחזירן, כל זה לחזק את לבם שלא יתיאשו מן הגאולה, אילא יסבלו על הצרות עד שישלים הזמן שגזר הקב"ה להיותם בגלות, כמו שגזר בראשונה ועבדום וענו אותם ארבע וג', זמן אותו הגלות היה ידוע וזה אינו ידוע, אילא מכל פנים יש זמן קצוב לגלות, ומראה הקב"ה בעולמו כמו אותות להודיע כי יש לפני הקב"ה כמין קושי מפני ישראל שהם בשעבוד וגולין ומטולטלין, וכי רחמיו עליהם לא נטשם וכי עתיד להחזירן (מ)[כ]בתחלה, והם כשראו כך אומרים הנה הקב"ה [בדירן] רחמיו עלינו וזכרונינו לפניו ומתחזקים ביראתו ומחזיקים בתורתו וחוקיו ומשפטיו. **והשיב** רב קטינא איבא טמיא, כמו שהיה שקר שהוא אלוה כך הם שקר כל דבריו, וכי אינם כמין דמעות אילא כמו ספיקות כפים גוזר (גוזר) הקב"ה למלאך וסופק כפים, כדכתיב וגם אני אכה כפי אל כפי ויוצא זיעזוע מביניהן וזו היא גוהא. והאי דאמר רב קטינא דברי איבא טמיא שקר הם, כדי שלא לקיים דבריו ויטעו בני אדם אחריו שיאמרו הנה יש בו ממש. וזה **שאמר ר' נתן מתאנח,** חס ושלום שיש לשם אנחה, אילא גוזר הקב"ה על המלאך [שיתאנח, וזהו שאמר דוחק את רגליו תחת כסא הכבוד גוזר על המלאך] העומד תחת כסא הכבוד לדחוק רגליו. ורבנן אמרי אומר למלאך ובועט ברקיע שנאמר הידד כדורכים יענה. וזה הדבר ידוע הוא שהקב"ה אומר למלאך כדכתיב ויצא מלאך י"י ויך במחנה אשור. ואילמלא קרא כתוב שיש בעבו[דה] זר[ה] שד, לא היינו אומרין אותו, אלא כיון שמצאנו מקרא שכתוב יזבחו לשדים לא אלוה, פירשנו איבא טמיא, שד. ואין זה קשה כדכתוב בדברי רבותינו כי השדים מסיחין, שהן אמרו במסכת חגיגה פרק אין דורשין בעריות, ששה דברין נאמרו בשדים, שלשה כבני אדם ושלשה כמלאכים, אוכלין ושותין כבני אדם ופרים ורבים כבני אדם ומתים כבני אדם. שלשה כמלאכין הולכין מסוף העולם ועד סופו כמלאכים, ויש להם כנפים, ושומעין מה שעתיד להיות כמלאכים. וכל חכמי התלמוד כולם פה אחד הבקיים בדברי חכמי התלמוד מפרשים הדברם הללו בתורת משלי[ם], וכמו שאמר הכתוב עורה למה תישן י"י, וכי אפשר לומר שיש

רבינו חננאל (המשך)

עין, כדכתיב עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל, יש לומר שיש אף ופה, אלא בתורת מדמין, כך כל דברי חכמים בתורת דימוי, אבל הכל מודים שאין לפניו לא בכיה ולא שחוק ולא דמעה ולא אנחה מגוף, אלא דברי החכמים בתורת דימוי כדברי הנביאים. **על הרעמים.** מאי רעמים אמר שמואל ענני דאתו בגלגלא, כדכתיב קול רעמך בגלגל. רבנן אמרי רעמים ענני דשפיכי מיטרא להדדי, שנאמר לקול תתו המון מים בשמים. רב אחא בר יעקב אמר מיטרא בענני ממאסי מסי כול'. פירוש ממסא [מסי] המוס ימוס כלומר (הבוקר) [הברק] מחמם גזיזי השלג והן נמסין ויורדין בעננים. ומסתברא בעננים כותיה דחזינן בריק ברקא ומנהמין ענני ואתי מיטרא. רב אשי אמר ענני חלחולי מחללי ונשיב זיקא אפומיהו ומשתמע רעם כי קלא אפום דני. **אמר** ר' יהושע בן לוי הרואה קשת צריך ליפול על פניו, שנאמר כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה כבוד י"י וג'. ולא היא, משום דמחזי כמו דפלח ליה לקשת. אלא צריך לברוכי ב"א [י"י אל'] מלך העולם זוכר הברית נאמן בבריתו וקיים במאמרו. **אמר** [רבא] ברקא חיורא וברקא יחידאה ועננא יורקתא ותרתי ענני דסלקן להדי הדדי ועננא דסלקא מקרן מערבית דרומית, צריך למיבעא עליה רחמי דקשיין. **ועל הרוחות.** אוקמה אביי ברוח של (עוף) [זעף]. ואמ' גמירי דזעפא לא הוי בליליא, אילא אם כן מתחיל מימאמא. וגמירי דזעפא תרתי שעי לא הוה, שנאמר לא תקום פעמים צרה. **וקמא** ליה דעל הרעמים והברקים מברך שתים, ברוך שכוחו מלא עולם וברוך עושה בראשית. [**ירושלמי:** על הברקים ר' ירמיה ור' זעירא אמרו בשם ר' חסדא דיו פעם אחת בכל יום, רבי יוסי בעי מה אנן קיימין, אם בטרודין דיו פעם אחת בכל יום וכו'. פירוש, אעפ"י שאינן נראין הברקים סמוכין זה אצל זה, אלא עכשיו פעם אחת ואחר שעה פעם אחרת, כיון שלא נפסקו העננים לגמרי די בברכה אחת. אבל אם העננים הראשונים נפסקו לגמרי ושמים זכו בעיניו, אם חוזר ורואה אח"כ מברך פעם אחרת].